

ARTYKUŁY I KOMUNIKATY

Justyna Buczyńska-Łaba

Biblioteka Polonistyki i Informacji Naukowej
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
e-mail: biblioteka.justyna@gmail.com

Barbara Krasieńska

Oddział Digitalizacji i Reprografii
Biblioteka Główna
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
e-mail: barbara@krasinska.com

Działania bibliotek naukowych w zakresie ochrony oraz udostępniania dziedzictwa kulturowego na przykładzie Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie

Abstrakt: Ogromną rolę w udostępnianiu zasobów kultury za pośrednictwem mediów cyfrowych odgrywają biblioteki cyfrowe. Takie jednostki posiada prawie każda znacząca instytucja kulturalna w Polsce i na świecie. Zgodnie ze swoim podstawowym celem, czyli ochroną i zabezpieczaniem dziedzictwa narodowego, stanowią one platformę dostępu do zdigitalizowanych treści dla wszystkich użytkowników, w tym studentów. Uczelniane biblioteki cyfrowe są ponadto ważnym organem promującym w sieci naukowy dorobek swoich pracowników. Na ich kształt i profil funkcjonowania wpływają, oprócz czynników formalnych, takich jak struktura informatyczno-technologiczna czy czynniki prawne, także współpraca m.in. z jednostkami uczelni macierzystych – bibliotekami naukowymi. Na przykładzie Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (unikatowego w Polsce typu dziedziczonej biblioteki cyfrowej) zaprezentowana zostanie rola i działalność biblioteki cyfrowej w tworzeniu wirtualnej platformy dydaktycznej, ze szczególnym uwzględnieniem promocji przez PBC dorobku naukowego swoich pracowników (wystawy internetowe, materiały pokonferencyjne), a także kontaktów międzynarodowych (kontakty z Biblioteką Publiczną Atatürk Kitaplığı, Stambuł, Turcja).

Słowa kluczowe: Biblioteka cyfrowa. Biblioteka naukowa. Digitalizacja. Dziedzictwo narodowe. Kultura

Wprowadzenie

Biblioteki naukowe jako instytucje związane z kulturą, określane często jako ośrodki informacji i wiedzy, oprócz funkcji ustawowych i statutowych odgrywają rolę służebną wobec dóbr kultury poprzez przechowywanie i upowszechnianie dziedzictwa narodowego. Wypełniają zadania polegające na zabezpieczeniu i popularyzacji wytworów dóbr kultury. Regulują to zapisy wielu ustaw dotyczących bibliotek i działalności instytucji kultury [11; 12; 13; 14; 15]. O potrzebie czy wręcz konieczności zastosowania technik cyfrowych w celu dokumentowania dziedzictwa narodowego nie trzeba już dzisiaj nikogo przekonywać. Funkcją nadrzędną digitalizacji materiałów archiwalnych, bibliotecznych czy dzieł sztuki jest budowanie odpowiednich zasobów cyfrowych oraz umożliwianie jak najszerzego dostępu do obiektów dziedzictwa kulturowego i dorobku naukowego pracowników uczelni. Biblioteki poprzez sieć przyjaznych miejsc, otwartych dla wszystkich, bez ograniczeń czasowych i terytorialnych, biorą udział w tworzeniu ogólnie pojętej kultury.

Biblioteki uniwersyteckie wkomponowane w ramy uczelni zwykle stanowią rozwiniętą sieć biblioteczno-informacyjną, składającą się z biblioteki głównej i bibliotek wydziałowych czy instytutowych. Każda biblioteka uczelniana zobowiązana jest do wspomagania realizacji zadań naukowo-badawczych pracowników i studentów. Wynika to z ustawy o szkolnictwie wyższym, a także ze statutów uczelni. Jest więc jednostką naukową, a jej zakres działania wynika z profilu uczelni, jej wielkości, zadań badawczych i dydaktycznych [2]. Jako instytucja służebna wobec środowiska uniwersyteckiego powinna zapewniać dobrany i opracowany księgozbiór, odpowiednio skatalogowany i udostępniony. Nastawiona jest głównie na wspieranie procesu dydaktycznego i badań naukowych prowadzonych we własnej uczelni oraz w środowisku naukowym miasta. Ten cel przyświeca pracownikom bibliotek przygotowującym zasoby cyfrowe dorobku naukowego kadry uniwersyteckiej.

Rola bibliotekarza sukcesywnie ewoluuje w kierunku pośredniczenia między elektronicznymi źródłami informacji naukowej a użytkownikami biblioteki. Bibliotekarze umożliwiają dostęp do materiałów, a także szkolą, jak z nich korzystać. Widocznym efektem zmian jest hybrydyzacja wielu zjawisk. Do papierowych wersji publikacji dołącza

się ich wersje elektroniczne, zaś przy księżnicach tradycyjnych tworzone są ich odpowiedniki cyfrowe. Dynamizm transformacji powoduje konieczność przekształcania wizerunku biblioteki, a co za tym idzie, podnoszenia jakości oferowanych w niej usług. Przystaje ona być jedynie miejscem spotkań czytelnika z książką, a staje się placówką kulturalno-edukacyjną, otwartą na potrzeby różnych grup społecznych, w tym na e-społeczeństwo.

Oprócz zadań typowych dla każdej placówki, jak: gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie zbiorów, biblioteki podejmują inne działania, m.in. realizują projekty digitalizacji kultury, wpisując się w plan ochrony dziedzictwa narodowego. Pracownicy są zobligowani do ciągłego poszerzania swojej wiedzy oraz do wykazywania się otwartością i kreatywnością. Posiadając wieloletnie doświadczenie w gromadzeniu, selekcjonowaniu informacji i zarządzaniu nią, mają oni potencjał potrzebny do tworzenia kolekcji cennych zbiorów i udostępniania ich jak najszerszemu gronu odbiorców. W zmieniającej się rzeczywistości adaptują nowe technologie i współpracują z różnymi ośrodkami międzynarodowymi, by coraz lepiej pełnić powierzoną im przez społeczeństwo funkcję.

Ambicją każdej biblioteki uniwersyteckiej powinno być harmonijne łączenie zadań biblioteki tradycyjnej z biblioteką elektroniczną, przekształcającą się stopniowo w uczelniane centrum informacji i edukacji, które skutecznie pomoże użytkownikom osiągać efektywne wyniki w celach naukowych. Akademieskie biblioteki cyfrowe promują w sieci osiągnięcia naukowe pracowników uczelni, poprawiają jakość nauczania i propagują e-learning. Digitalizacja zbiorów unikatowych, o dużej wartości historycznej to ważny element ochrony i upowszechniania dziedzictwa narodowego. Książnice budują kolekcje materiałów rzadkich, pomocnych w edukacji dla społeczności akademickiej (skrypty, rozdziały z książek, artykuły z czasopism, wykłady, animacje do ćwiczeń), ale i utralają wirtualny obraz życia uniwersyteckiego, np. wykłady inauguracyjne, uroczystości, istotne wydarzenia. Dokładna selekcja i opracowanie cyfrowe materiałów tradycyjnych na specjalistycznym sprzęcie pozwala na budowanie kolekcji, tematycznych prezentacji, wystaw dotychczas szerzej niepublikowanych. Cyfryzacja materiałów wiąże się z: selekcją zasobów, standaryzacją zapisu danych, tworzeniem metadanych, przetwarzaniem danych, rozwiązaniem problemów z parametryzacją konwersji obiektów, warunkami przechowywania danych, warunkami dostępu, a także zarządzaniem czy finansowaniem projektu.

Problemy i wyzwania nowoczesnej biblioteki

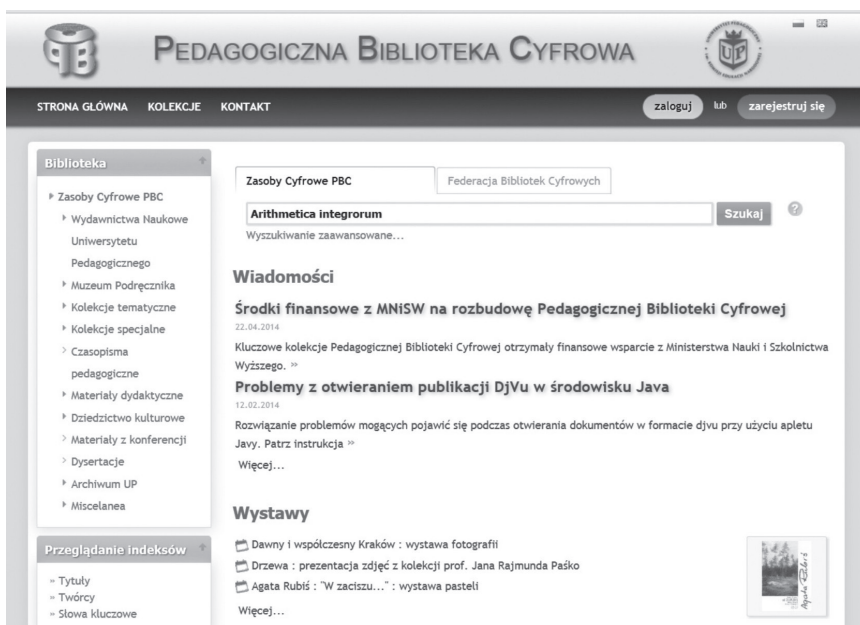
Polskie biblioteki, które weszły ostatnio w etap intensywnej digitalizacji swoich zbiorów, napotykają problemy związane z ich cyfrowym przetwarzaniem i wykorzystaniem w zgodzie z przepisami prawa autorskiego. Często współpracują ze sobą, wymieniając doświadczenia czy organizując szkolenia dla pracowników. Cechy fizyczne obiektów, jak: medium, struktura, wymiary, rodzaj detali, kolory, a także warunki konserwatorskie, determinują wymagania techniczne przy powstawaniu cyfrowych odwzorowań oraz mają wpływ na strategiczne decyzje odnoszące się do całego projektu. Istotne jest także tworzenie metadanych umożliwiających poruszanie się po zdigitalizowanych zasobach oraz zarządzanie całością informacji. Wyzwaniem jest również długoterminowe przechowywanie zasobów i zapewnienie użytkownikom stałego dostępu do nich w warunkach permanentnie zmieniających się realiów technicznych, czyli oprogramowania, formatów i sprzętu. Osobną grupę problemów do rozwiązania generuje perspektywa oferowania dostępu do cyfrowych zasobów poprzez sieć. Rozdzielczość plików, szybkość dostarczania, rodzaj interfejsu użytkownika oraz uwarunkowania prawne stanowią integralną część zagadnień należących do procesu digitalizacji.

Biblioteka cyfrowa Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie

Potrzebę stworzenia wirtualnej platformy, na miarę potrzeb współczesnego czytelnika, dostrzeżono w strukturach Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Efektem było powstanie w 2006 r. Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej¹ (dalej: PBC) (fot. 1). Przedsięwzięcie to było możliwe dzięki współpracy dwóch jednostek uczelnianych: Instytutu Nauk o Informacji (wcześniej: Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa) oraz Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego, przy wsparciu i przychylności władz uczelni [16, s. 86]. Celem tej inicjatywy było stworzenie technicznych warunków udostępniania publikacji elektronicznych zgodnie z potrzebami środowiska akademickiego oraz nauczycieli, pedagogów praktyków i kadry zarządzającej edukacją [4, s. 117]. Ważne było również zwięk-

¹ PBC powstała podczas tzw. drugiej fali pionierów bibliotek cyfrowych w Polsce; przed Europeana i w czasach, gdy rozpoczęto ogólnopolski projekt pod nazwą Federacja Bibliotek Cyfrowych.

szenie komfortu pracy studentów poprzez udostępnianie cyfrowych kopii dokumentów naukowych i materiałów edukacyjnych [5, s. 80]. Niebagatelną rolę odegrała potrzeba zabezpieczenia i ochrony szczególnie cennych i starych dzieł (głównie z zakresu pedagogiki) przed fizycznym zniszczeniem i „zacytaniem” – wynikiem częstych wypożyczeń.

Fot. 1. Strona domowa PBC UP, Kraków

Źródło: [8].

W skład zespołu tworzącego PBC weszli koordynatorzy i administratorzy PBC, pełnomocnik rektora ds. zawierania umów licencyjnych z autorami tekstów, a także zespoły, którym zostały powierzone następujące zadania: selekcja materiałów z zasobów Biblioteki Głównej i bibliotek instytutowych, przeznaczonych do udostępniania w sieci; skanowanie dokumentów wraz z graficzną obróbką i tworzenie finalnych wersji plików (początkowo w formacie DjVu, obecnie PDF w wersji zoptymalizowanej do wyświetlania w Internecie); sporządzanie opisów bibliograficznych w formacie Dublin Core (przez zespół do tego powołany, głównie Oddział Opracowania Zbiorów BG UP); archiwizowanie dokumentów (Oddział Komputeryzacji i Digitalizacji Zbiorów, obecnie: Oddział Obsługi Informatycznej BG UP); umieszczanie zarchiwizowanych dokumentów w kolekcjach PBC.

W początkowej fazie rozwoju przy Oddziale Komputeryzacji i Digitalizacji Zbiorów BG UP funkcjonowała Pracownia Digitalizacji, natomiast od 2015 r. jest to samodzielna jednostka organizacyjna działająca pod nazwą: Oddział Digitalizacji i Reprografii Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Obecnie pracuje w niej czterech bibliotekarzy (o wykształceniu kierunkowym magisterskim), w tym jeden grafik komputerowy. Do ich zadań, oprócz skanowania i obróbki materiałów, należą prace związane z tworzeniem i administrowaniem strony internetowej BG oraz innych witryn (wirtualne strony imprez kulturalnych towarzyszących pracy BG UP: konferencji, festiwali nauki itp.), a także drobne informatyczne czynności mające na celu usprawnienie pracy w bibliotece. Oddział posiada dwa odrębne pomieszczenia, w których znajdują się skanery. W pomieszczeniach tych przyjmowani są także zagraniczni goście i stażyści z innych bibliotek, prowadzone są również kursy i szkolenia z zakresu digitalizacji (realizowane przez pracowników oddziału). W skład sprzętu do skanowania wchodzi cztery skanery dedykowane typu Plustek (działowe) do skanowania książek o formacie A4 oraz jeden – o formacie A3, a także jeden skaner Book2net, typu Kiosk, za pomocą którego można digitalizować materiały o rozmiarach nie większych niż A2. W zakresie oprogramowania (do obróbki materiałów z przeznaczeniem do internetowego udostępniania) aktualnie wykorzystuje się programy: pakiet oprogramowania Adobe, ABBYY FineReader, za pomocą którego wykonuje się konwersję plików do formatu PDF z OCR, ScanTailor, a także darmowy program IrfanView do indeksacji i wstępnej obróbki materiałów. Liczba publikacji w PBC to 4709 pozycji (stan na 13.06.2016), zaś łączna liczba czytelników odwiedzających witrynę: 2 675 668 (od 24.11.2012). Archiwizację materiałów zdigitalizowanych przeprowadza się na serwerach dedykowanych² (oprócz formatów wyjściowych typu PDF zapisywane są także pliki oryginalne, TIFF, niepoddane obróbce graficznej – z myślą o przyszłych rozwiązaniach technicznych, być może dużo doskonalszych niż obecnie). Aktualnie trwa także konwersja plików prezentacyjnych DjVu (był to pierwszy format plików graficznych, popularny w początkowej fazie rozwoju bibliotek cyfrowych w Polsce) na PDF, ze względu na problemy związane z odczytem formatu DjVu (konieczność częstej aktualizacji wtyczek instalacyjnych), słabą jakością graficzną plików końcowych i niezadowalającym (w kategoriach obróbki cyfrowej) OCR.

² Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN współpracuje w tym zakresie z Akademią Górniczo-Hutniczą w Krakowie.

Wśród wielu akademickich bibliotek cyfrowych (tworzących wspólnie platformę Federacji Bibliotek Cyfrowych³) PBC wyróżnia się specyfiką opracowywanych i udostępnianych materiałów. To organ, który narodził się w strukturach najstarszej i największej uczelni pedagogicznej w Polsce, stąd główny nacisk kładzie się tu na skanowanie i masowe udostępnianie materiałów z zakresu szeroko pojętej pedagogiki i dydaktyki. Ma to odzwierciedlenie w kolekcjach tematycznych (grupach skatalogowanych materiałów w strukturze platformy), które budują omawianą bibliotekę cyfrową, takich jak: *Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis*, *Czasopisma Pedagogiczne*, *Dysertacje* (pełne teksty lub abstrakty prac habilitacyjnych i doktorskich za zgodą autorów), *Dziedzictwo kulturowe* (książki i czasopisma wydane do 1945 r.), *Materiały dydaktyczne* oraz *Materiały z konferencji*⁴ (organizowanych przez UP) [5, s. 81].

PBC, podobnie jak inne polskie biblioteki cyfrowe, stawia sobie za cel udostępnianie głównie polskiego dziedzictwa kulturowego, w tym najcenniejszych prac z zakresu historii wychowania, dydaktyki i pedagogiki, znajdujących się w zbiorach bibliotek instytutowych i Biblioteki Głównej UP. Wśród szczególnie cennych dokumentów prezentowanych przez PBC należy wymienić następujące tytuły: *Fizyczne wychowanie dzieci* Jędrzeja Śniadeckiego z 1855 r., *Zboczenia mowy: niemota, belkotanie, mowa nosowa i jąkanie: z rysunkami w tekście* Władysława Ołtuszewskiego z 1902 r., *Reformatory wychowania: zasady wychowania nowoczesnego* Roberta Herberta Quicka z 1895 r., *Raporty generalnych wizytatorów z r. 1786* wydane w 1914 r., „Chorał” (miesięcznik z początku XX w. poświęcony muzyce kościelnej i poważnej świeckiej), a także „Miesięcznik Pedagogiczny” – organ Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w Cieszyńcu z 1903 i 1904 r. [5, s. 82].

³ Federacja Bibliotek Cyfrowych jest kolejnym etapem budowy sieci rozproszonych bibliotek cyfrowych i repozytoriów w Polsce. Nazwa serwisu odzwierciedla jego charakter – FBC jest zbiorem zaawansowanych usług sieciowych opartych na zasobach cyfrowych dostępnych w polskich bibliotekach cyfrowych i repozytoriach uruchomionych w sieci PIONIER. Zasoby te współtworzone są przez wiele instytucji naukowych i publicznych, takich jak: uczelnie wyższe, biblioteki, archiwa, muzea czy ośrodki badawcze. Serwis FBC utrzymywany jest przez Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe afiliowane przy Instytucie Chemii Bioorganicznej PAN, a za jego rozwój odpowiada Zespół Bibliotek Cyfrowych PCSS [3].

⁴ Za sprawą kolekcji *Materiały z konferencji* czytelnicy mogą dotrzeć do referatów w krótkim czasie po dostarczeniu materiałów do biblioteki cyfrowej. „Ma to szczególne znaczenie dla swobodnego dostępu do materiałów pokonferencyjnych, które zwykle publikowane są w małych nakładach, a ich kolportaż bywa ograniczony” [16, s. 90].

Współpraca PBC z innymi polskimi bibliotekami posiadającymi w swoich zbiorach dokumenty z zakresu pedagogiki i dydaktyki, m.in.: z Książnicą Pedagogiczną im. Alfonsa Parczewskiego w Kaliszu, zaowocowała uzyskaniem dostępu do treści np. *Wielkiej dydaktyki Jana Amosa Komeńskiego* z 1883 r. w przekładzie Henryka Wernica, w której autor sformułował podstawowe problemy pedagogiki [6, s. 83]. Natomiast kooperacja z Pedagogiczną Biblioteką Wojewódzką im. Hugona Kołłątaja w Krakowie dała możliwość korzystania z cennych zbiorów siedemnasto-, osiemnasto- i dziewiętnastowiecznych z zakresu pedagogiki [6, s. 83]. Na szczególną uwagę w PBC zasługuje kolekcja *Muzeum Podręcznika* (gromadząca historyczne podręczniki z różnych przedmiotów), m.in.: *Arithmetica Integrorum* (Arytmetyka liczb całkowitych) (fot. 2) – dzieło astronoma i matematyka Jana Brożka z 1620 r., napisane w języku łacińskim, składające się z szesnastu rozdziałów i obejmujące materiał od działań na liczbach całkowitych do logarytmów [6, s. 83]. Efektem współpracy z Pedagogiczną Biblioteką Wojewódzką w Krakowie było także zdigitalizowanie i udostępnienie w PBC katalogu

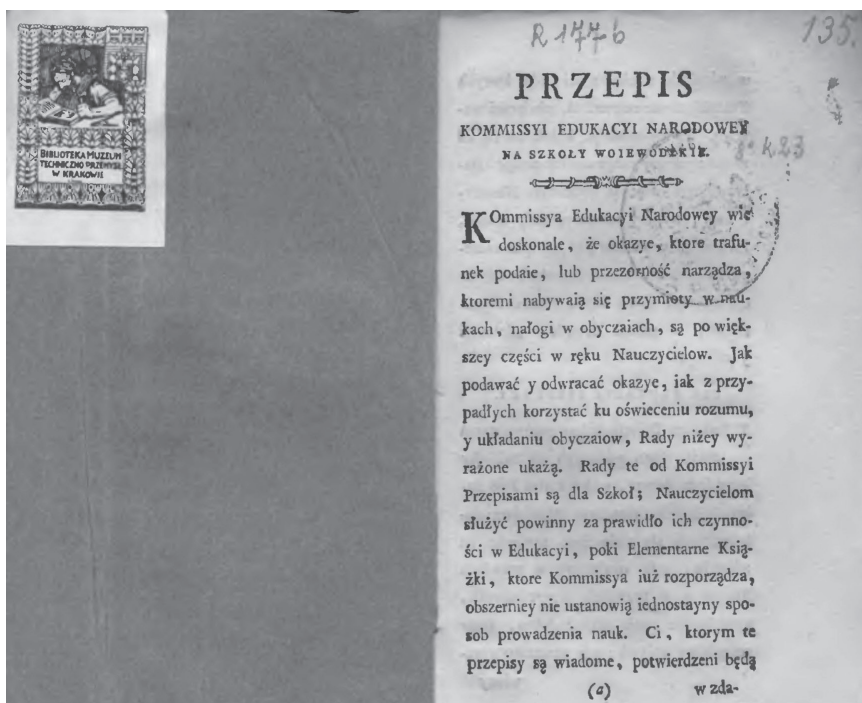
Fot. 2. J. Brożek, *Arithmetica Integrorum*

Źródło: [1].

bibliotek Wyższych Kursów dla Kobiet, zorganizowanych w 1868 r. przez Adriana Baranieckiego⁵.

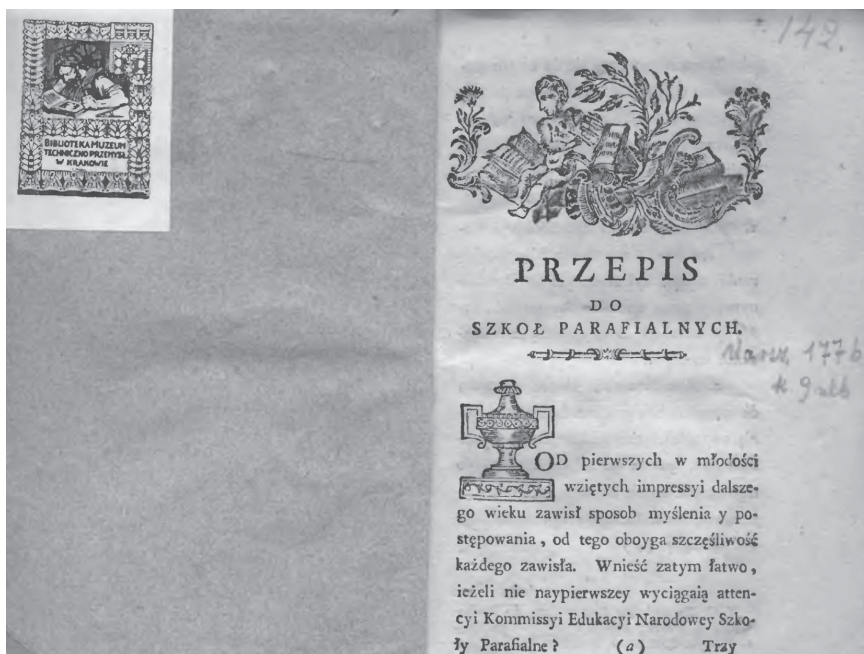
W przyszłości, dążąc do rozbudowy swoich zasobów, PBC planuje nawiązać współpracę z innymi instytucjami naukowymi i kulturalnymi, a także z osobami prywatnymi (z kraju i zagranicy) dysponującymi cennymi zbiorami z zakresu szeroko pojętej pedagogiki.

Sz szczególnie cenne dla Uniwersytetu Pedagogicznego są dokumenty związane z Komisją Edukacji Narodowej (prezentowane na wirtualnej platformie PBC), m.in.: *Przepis Komissyi Edukacyi Narodowej na Szkoły Wojewódzkie* Ignacego Potockiego z około 1775 r. (fot. 3), w którym zostały określone metody oraz zakres nauczania w szkołach [7, s. 125], czy *Przepis do szkół parafialnych* z 1776 r. Ignacego Massalskiego (fot. 4).

Fot. 3. I. Potocki, *Przepis Komissyi Edukacyi Narodowej na Szkoły Wojewódzkie*
Źródło: [10].

⁵ Jest to katalog liczący 2798 kart, sporządzonych pismem odręcznym, przekazany Pedagogicznej Bibliotece Wojewódzkiej w 1968 r. przez Bibliotekę Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Obejmuje on 40 000 pozycji, wśród których znajdują się dzieła z zakresu polskiej myśli pedagogicznej, a także czasopisma z zakresu pedagogiki i wychowania [6, s. 83].

Fot. 4. I. Massalski, *Przepis do szkół parafialnych*

Źródło: [9].

Technologia i rozwój nowoczesnych technik prezentacji dokumentów pozwalają udostępniać przez bibliotekę cyfrową materiały tekstowe (książki, artykuły) oraz dokumenty audiowizualne i graficzne (fotografie, plansze, mapy, obrazy, nagrania dźwiękowe i filmy) [4, s. 118]. Dokumentami nazywane są już nie tylko pliki tekstowe, ale także obiekty audio, zapisy obrazów, prezentacji multimedialnych czy strony WWW. Pracownicy naukowcy mogą umieszczać w PBC własne materiały wykorzystywane podczas zajęć, np. w postaci prezentacji multimedialnych, plików wideo, czy filmów⁶. Bibliotekarze uniwersyteckich bibliotek cyfrowych współpracują ze studentami, którzy zgłaszają propozycje dotyczące tworzenia elektronicznych kopii niezbędnych materiałów. Ze-

⁶ Jedną z największych i najszybciej rozwijających się kolekcji PBC jest kolekcja *Materiały Dydaktyczne – Chemia*. „Kolekcja ta powstała w wyniku współpracy Biblioteki z pracownikami Zakładu Chemii i Dydaktyki Chemii pod kierunkiem prof. Jana Rajmunda Paśko. Współpraca polegała na kształtowaniu struktury i zawartości kolekcji oraz na dostarczaniu do digitalizacji materiałów dydaktycznych wspomagających wykłady i ćwiczenia, a także publikacji, które dotychczas pojawiały się na stronach zakładu lub prywatnych stronach pracowników” [16, s. 155].

skanowany oryginał zostaje zabezpieczony przed zniszczeniem, zaś jego cyfrowy odpowiednik jest masowo użytkowany.

Warto zaznaczyć, że praca przy digitalizacji kolekcji to proces ciągły, powiązany z nieustającymi zmianami w dziedzinie technologii oprogramowania do zarządzania treściami cyfrowymi i ich udostępniania. Zachowanie utworzonych zasobów, utrzymywanie nieprzerwanego dostępu do nich i monitorowanie stanu wyposażenia technicznego wymaga stałej aktywności zespołu koordynującego.

Należy także dodać, iż w celu zabezpieczenia i ochrony szczególnie cennych i starych dzieł przed fizycznym zniszczeniem (poprzez „zacytanie”) PBC praktykuje sposób oznaczania tytułów (w katalogu dostępnym na stronie internetowej Biblioteki), a także linkowania do źródeł internetowych zasobów danej publikacji, które zostały już zdigitalizowane (znajdujących się w PBC czy FBC), dzięki czemu czytelnicy mają bezpośredni dostęp online do poszukiwanych pozycji, bez konieczności wychodzenia z domu.

Bardzo ważną kwestią towarzyszącą działalności każdej biblioteki cyfrowej związanej z instytucjami kultury i nauki (w tym PBC) jest prawo autorskie⁷. Wpływa ono bezpośrednio na politykę gromadzenia, a zwłaszcza na udostępnianie online zasobu cyfrowego. W PBC skanowane i udostępniane są dokumenty, do których wygasły autorskie prawa majątkowe (70 lat po śmierci twórcy), ponadto cyfryzacji poddawane są dzieła fizycznie znajdujące się w zasobach magazynu BG UP (poza tytułami zdigitalizowanymi w ramach współpracy międzyinstytucjonalnej) oraz wcześniej niezdigitalizowane przez biblioteki partnerskie, biorące udział w tworzeniu platformy FBC. Materiały szczególnie cenne, do których internetowy dostęp jest ograniczony, są do wglądu jedynie na terenie biblioteki, z odpowiednio zabezpieczonych stacji komputerowych⁸.

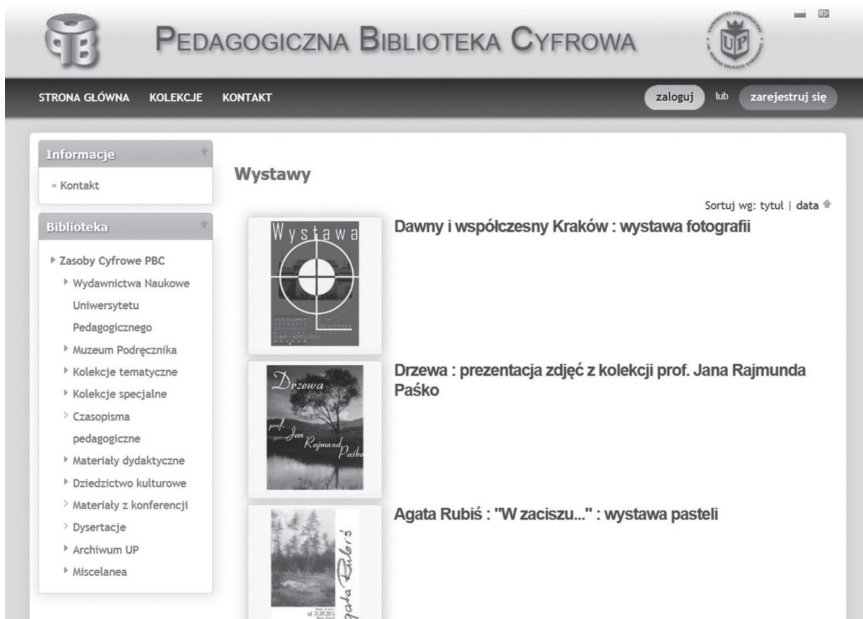
⁷ Regulują to m.in. następujące ustawy prawne: Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jednolity: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 2000 nr 80 poz. 904. ze zm.), Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o ochronie baz danych (opublikowana w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej nr 128 poz. 1402.), Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (opublikowana w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej nr 85 poz. 539.).

⁸ W dostępie zamkniętym udostępniane są rozprawy doktorskie w ramach Repozytorium Uniwersytetu Pedagogicznego, które zawiera publikacje naukowe oraz inne materiały związane z działalnością naukową pracowników Uniwersytetu Pedagogicznego. Repozytorium UP to jednostka niezależna, funkcjonująca na innych zasadach niż PBC; prace doktorskie cyfrowo przygotowywane są przez PBC, a następnie udostępniane w ramach Repozytorium.

Współpraca przy tworzeniu e-zasobów oraz promocja działalności pracowników

Promocja polskiej nauki i kultury w świecie możliwa jest także dzięki współpracy Federacji Bibliotek Cyfrowych (dalej: FBC) z Europejską Biblioteką Cyfrową (Europeana) od 2009 r. Dzięki FBC materiały tworzone w PBC (obiekty z zakresu historii edukacji, jako że zasób PBC ma charakter dziedziczny) mogą być szeroko dostępne w Internecie⁹. Dokumenty cyfrowe znajdujące się w omawianej bibliotece są dostępne poprzez krajowe i światowe wyszukiwarki, co sprzyja nawiązywaniu międzynarodowej współpracy na gruncie naukowym.

Od kilku lat PBC realizuje projekt wirtualnych wystaw promujących dorobek naukowy pracowników uczelni (fot. 5). Na stronie PBC obejrzyć można wystawy internetowe, takie jak: „Dawny i współczesny Kraków : wystawa fotografii”; „Drzewa : prezentacja zdjęć z kolekcji prof. Jana Rajmunda Paśko”; „Agata Rubiś : »W zaciszu...« : wystawa pasteli”; „Cenne zbiory Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pe-

Fot. 5. Strona domowa PBC UP z wyszczególnionymi wirtualnymi wystawami pracowników uczelni

Źródło: [18].

⁹ Europeana wyświetla tylko opisy bibliograficzne cyfrowych dokumentów, odsyłając do treści publikacji znajdujących się w macierzystej instytucji.

dagogicznego w Krakowie (wybór)”; „Widzieć więcej : wystawa sprzętu tyfloinformatycznego oraz dydaktycznego dla osób z dysfunkcją wzroku i ruchu”.

Poza kontaktami i współpracą z polskimi bibliotekami cyfrowymi i tradycyjnymi PBC nawiązała również kontakt z Biblioteką Publiczną Atatürk Kitaplığı w Stambule (fot. 6).

Fot. 6. Stanowisko obróbki cyfrowej w Bibliotece Publicznej Atatürk Kitaplığı, Stambuł
Źródło: Fot. B. Krasieńska.

Pracownicy PBC podczas pobytu szkoleniowego w Stambule (w ramach programu Erasmus+), we wrześniu 2015 r. mogli zapoznać się ze specyfiką pracy tureckiej biblioteki cyfrowej. Doświadczenie zdobyte w Bibliotece Atatürk Kitaplığı pozwoliło na wysnucie wniosków, iż pod względem technologicznym czy softwarowym PBC nie odbiega od innych funkcjonujących za granicą uniwersyteckich oddziałów digitalizacji. Sam proces cyfryzacji materiałów przebiega w sposób podobny do prowadzonego w tureckiej bibliotece i zdeterminowany jest przez określone etapy pracy, tzw. ścieżkę digitalizacyjną: pozyskanie materiałów, skanowanie/indeksacja plików (fot. 7), kontrola jakości, archiwizacja (na serwerach dedykowanych). Na uznanie zasługuje natomiast proces praktykowany w Bibliotece Atatürk Kitaplığı, związany z etapem tzw. pre-scanningu (w polskich bibliotekach akademickich jeszcze nierozpowszechniony), a obejmujący przygotowanie i zabezpieczenie materiałów i dokumentów przed samym procesem digitalizacji za pomocą konserwatorskich środków chemicznych (takich jak: kleje, taśmy, jedwabne płótna) (fot. 8).

Fot. 7. Stanowisko obróbki cyfrowej w Bibliotece Publicznej Atatürk Kitaplığı, Stambuł
Źródło: Fot. B. Krasieńska.

Fot. 8. Pracownia przygotowania dokumentów do procesu skanowania w Bibliotece Publicznej Atatürk Kitaplığı, Stambuł
Źródło: Fot. B. Krasieńska.

Zakończenie

Podsumowując, warto dodać, że narzędzie, jakim jest biblioteka cyfrowa, wyrównuje szanse dostępu do wiedzy dla tych, którzy ze względu na odległość, obowiązki zawodowe czy uwarunkowania zdrowotne nie mogą dotrzeć do tradycyjnych dokumentów bibliotecznych [5, s. 81].

Biblioteki coraz częściej zamieniają się w nowoczesne centra multimedialne, w których w przyjaznej atmosferze można obcować z e-zasobami, spędzać wolny czas, swobodnie korzystać z dostępnych materiałów. Są instytucjami otwartymi na pomysły i oczekiwania środowiska akademickiego, aktywnie promują swoją działalność, kreują pozytywny obraz sieci biblioteczno-informacyjnej i uczelni, realizują wiele funkcji o charakterze poznawczym, kreatywnym dla społeczności uniwersyteckiej.

Biblioteki naukowe biorą udział w upowszechnianiu kultury w regionie, co wynika w dużej mierze z zapisów ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (25.10.1991), zgodnie z którymi zadaniami biblioteki jako instytucji kultury są: edukacja kulturalna; wychowanie przez sztukę; gromadzenie, ochrona i udostępnianie dóbr kultury; tworzenie warunków dla amatorskiego ruchu artystycznego; zainteresowanie wiedzą i sztuką. Z tego powodu coraz więcej bibliotek organizuje różnorodne formy promocji kultury lokalnej: wernisaże prac malarskich i prac fotograficznych społeczności uczelnianej, konkursy wiedzy o mieście i regionie, spotkania autorskie. Z okazji rocznic przygotowywane są wystawy oraz konkursy dla społeczności uniwersyteckiej i lokalnej o tematyce często związanej z książką i biblioteką.

Nowe możliwości technologiczne to nowe formy reprodukcji, zapisu, dystrybucji, nowe środki wyrazu i dotarcia do czytelnika (mimo borykania się z kwestią praw własności intelektualnej).

Zmieniają się również odbiorcy, ich potrzeby i oczekiwania, zmienia się sposób odbioru kultury. Nowe pokolenia nastawione są na dekodowanie informacji (w tym książki) w formie multimedialnych, elektronicznych jednostek danych, a nie tradycyjnych kodeksów. Dzięki elektronice następuje poszerzenie możliwości prezentacji treści przechowywanych i udostępnianych przez instytucje kultury. Współczesna biblioteka naukowa podejmuje to wyzwanie. Ponadto biblioteki i wszystkie organizacje non profit pośredniczą w rozwoju intelektualnym i edukacji w dziedzinie kultury. Poprzez funkcje informacyjno-naukowe oraz przechowywane materiały są pomocne w prowadzeniu badań zapewniających rozwój dyscyplin naukowych. W tej sferze działalności są instytucjami archiwalnymi i archiwizującymi dorobek kulturalno-naukowy ludzko-

ści. Z materiałów rozproszonych często tworzone są teksty w formie prac naukowych. Książnice skupiają się głównie na przechowywaniu, zabezpieczaniu, upowszechnianiu i udostępnianiu dóbr kultury. Posiadają księgozbiory o charakterze uniwersalnym, bezpłatnie dostępne dla każdego, a są to często unikatowe kolekcje historyczne (np. rękopisy, inkunabuły), zabezpieczane poprzez wykorzystanie zaawansowanych technologii informatycznych – cyfryzacji zbiorów. Ta forma działalności nie tylko pozwala chronić dokumenty, ale jest również formą promocji zbiorów i ich prezentacji w Internecie. Niweluje to bariery w dostępie do gromadzonych dokumentów w postaci oryginalnej, zdigitalizowanej czy sfotografowanej.

Rozwój zbiorów elektronicznych spowodował poszerzenie i unowocześnienie procesów udostępniania, środków komunikacji między biblioteką a użytkownikiem czy specjalizacji zbiorów. Biblioteki zainteresowały się filmem, telewizją, teatrem, sztukami plastycznymi, wystawami i galeriami (dbając tym samym o regionalizm). Książnice tradycyjne i nowoczesne (cyfrowe) wzajemnie się uzupełniają, tworząc przy tym hybrydowe księgozbiory, dostępne dla każdego czytelnika, w każdym miejscu na świecie.

Bibliografia

- [1] *Arithmetica Integrorum* [online]. [Data dostępu: 27.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/3&encode=false&isExpandable=on&isRemote=off&roleId=-3&queryType=-3&dirids=1&rootid=&query=Arithmetica+integrorum&localQueryType=-3&remoteQueryType=-2>.
- [2] Czyżewska M. (red.): *Działalność naukowa i informacyjna bibliotek uczelnianych. Teoria i praktyka*. Białystok 2005.
- [3] *Federacja Bibliotek Cyfrowych* [online]. [Data dostępu: 29.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/about?id=about-fbc>.
- [4] Kamińska-Czubała B., Witczak D.: *Perspektywy i problemy rozwoju Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej*, „Konspekt” 2007 nr 1 (28), 117–118.
- [5] Kamińska-Czubała B., Witczak D.: *Nowe kolekcje w Pedagogicznej Bibliotece Cyfrowej*, „Konspekt” 2007, nr 3–4 (30), 80–82.
- [6] Kamińska-Czubała B., Witczak D.: *O zasobach i współpracy Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej*, „Konspekt” 2010, nr 1 (34), 82–86.
- [7] Kamińska-Czubała B., Witczak D.: *Dziela Komisji Edukacji Narodowej w Pedagogicznej Bibliotece Cyfrowej*, „Konspekt” 2010, nr 4 (37), 124–126.

-
- [8] *Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa* [online]. [Data dostępu: 29.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra>.
- [9] *Przepis do szkół parafialnych* [online]. [Data dostępu: 27.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/docmetadata?id=584&from=&dirids=1&ver_id=&lp=8&QI=.
- [10] *Przepis Komisji Edukacji Narodowej na Szkoły Wojewódzkie* [online]. [Data dostępu: 27.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/results?action=SearchAction&skipSearch=true&mdirids=1&server%3Atype=both&tempQueryType=-3&encode=false&isExpandable=on&isRemote=off&roleId=-3&queryType=-3&dirids=1&rootid=&query=potocki&localQueryType=-3&remoteQueryType=>.
- [11] Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury. Dz.U. 1962, nr 98, poz. 1150.
- [12] Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach. Dz.U. 1997, nr 5, poz. 24.
- [13] Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568.
- [14] Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. W: Dz.U. 1991, nr 114, poz. 493.
- [15] Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. Dz.U. 1997, nr 85, poz. 539.
- [16] Witczak D., Kamińska-Czubała B.: *Biblioteka cyfrowa w strukturze biblioteki akademickiej. Tendencje rozwoju Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej*. W: *Służą i chronią. 65 lat Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie*. Red. M. Piđłypczak-Majerowicz, S. Skórka, D. Wilk. Kraków 2011, s. 86–100.
- [17] Witczak D.: *Dynamiczna chemia*. „Konspekt” 2011, nr 1 (38), 155–156.
- [18] *Wystawy*. W: *Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa* [online]. [Data dostępu: 29.11.2015]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/exhibitions>.

Justyna Buczyńska-Laba

The Library of the Department of Polish Studies and Information Science
Pedagogical University of Cracow
e-mail: biblioteka.justyna@gmail.com

Barbara Krasieńska

The Department of Digitalisation and Reprography
The Main Library
Pedagogical University of Cracow
e-mail: barbara@krasinska.com

**Scientific Libraries in the Protection
and Sharing of National Cultural Heritage
in Example of Pedagogical Digital Library
of Pedagogical University of Cracow**

Abstract: Digital libraries have a huge role in sharing cultural resources. Digital departments are almost in every significant cultural institution in Poland. All of them have the same primary objective, namely protection and securing the national heritage and serve as an access platform for digitized content for all users, including students. Academic Digital Libraries are also an important tool of promoting the achievements of their employees inside scientific community. Their overall shape and effectiveness is affected by in addition to formal factors such as IT infrastructure, and legal factors, cooperation with University units – institutes, research libraries. Pedagogical Digital Library of Pedagogical University of Cracow was used as an example to present the role and activities of scientific libraries in creating virtual didactic platform, with particular emphasis on the promotion by PBC's scientific achievements of its employees (exhibition websites, conference materials), as well as international contacts (contacts with Kitaplığı Atatürk Public Library, Istanbul, Turkey).

Keywords: Culture. Digital library. Digitalization. National heritage. Science library